

بررسی فقهی گواهی سپرده کالایی به روش اجتهاد چندمرحله‌ای

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۸/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۰/۰۹

۵

فصلنامه علمی اقتصاد اسلامی / مقاله علمی پژوهشی / سال بیستم / شماره ۷۹ / پاییز ۱۳۹۹

سیدعباس موسویان*

داود ماهی کار**

رضا غلامی جمکرانی***

چکیده

بخش کشاورزی در کشور اساس توسعه بوده و از بخش‌های مهم اقتصادی است و برای رشد بیشتر آن نیازمند تأمین مالی است. از آنجاکه بازار پولی و بانکی به تنهایی پاسخگو نیست، باید به منظور رشد پایدار از امکانات بازار سرمایه و از جمله گواهی سپرده کالایی استفاده شود. در این پژوهش، ضمن اشاره به مطلوب نبودن سهم گروه کالاهای کشاورزی از معاملات بورس کالا و انواع ابزارهای مالی، گواهی سپرده کالایی تعریف و مزایای آن مطرح گردیده است و در ادامه با توضیح ابعاد فقهی ابزار فوق، امکان‌سنجی فقهی آن، به روش تحقیق اجتهاد چندمرحله‌ای مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج این پژوهش بیانگر آن است که ابزار مذکور مصداق عقد بیع بوده و ضوابط عمومی و اختصاصی مربوط به آن حسب نظر خبرگان فقه مالی و آراء مراجع عظام تقلید رعایت گردیده است.

واژگان کلیدی: ابزار مالی، گواهی سپرده کالایی، اجتهاد چندمرحله‌ای، ضوابط عام، ضوابط خاص.

طبقه‌بندی JEL: G21، G29، Z12.

*. استاد پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی (نویسنده مسئول). Email: samosavian@yahoo.com.

** دانشجوی دکتری مهندسی مالی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

Email: davarmahikar@gmail.com.

*** عضو هیئت‌علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قم، ایران.

Email: accountghom@gmail.com.

مقدمه

بخش کشاورزی در روند توسعه اقتصادی، نقش‌های متعددی مانند، تأمین مواد خام مورد نیاز صنایع بالادستی، اختصاص قسمت مهمی از نیروی کار کشور به آن، مصرف تولیدات سایر بخش‌های صنعتی از قبیل کود و سم و ماشین‌های کشاورزی و ارزآوری برای کشور را بر عهده دارد. علاوه بر آن، سلامت و امنیت غذایی کشور مستقیماً به تولید بخش موصوف وابسته است و هرگونه اختلالی در این ارتباط می‌تواند به طور مستقیم امنیت غذایی و حتی سیاسی کشور را تهدید کند (محمدی، ۱۳۹۵). سهم این بخش در تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۹۶، حدود ده درصد و در ارزش‌افزوده کسب‌وکار کشور بیش از ۳۲ درصد است. مطالعات نشان می‌دهد که حدود ۸۱/۶ درصد ارزش‌فعالیت‌های اقتصادی در روستاها به تولید و ۱۸/۴ درصد آن به خدمات مولد مربوط است که نیاز به سرمایه‌گذاری در توسعه خدمات مولد را علاوه بر ضرورت سرمایه‌گذاری در امور زیربنایی و توسعه فناوری نوین، اجتناب‌ناپذیر کرده است (کاظمی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۱۰). بازار محصولات کشاورزی به دلیل عدم توسعه‌یافتگی اقتصاد کشاورزی کشور و ساختار سنتی و ناکارای آن و همچنین نبود یک بازار متشکل، خود انتظام و رقابتی، دشواری‌های زیادی نظیر نوسان قیمت‌ها، عدم شفافیت قیمت، عدم گردش صحیح اطلاعات، واسطه‌های زیاد در بخش توزیع و فروش، عدم کارایی شبکه توزیع، عدم استاندارد بودن کالاها و پیش‌خرید محصول به بهای ارزان‌تر قبل از فصل برداشت را شاهد است. گواهی سپرده کالایی می‌تواند مشکلات موجود را در راستای سهولت معاملات کالاها رفع و سبب ارزش‌افزوده بیشتر برای زنجیره ارزش گردد و به کشاورز کمک کند تا از محصول تولید شده بیشترین استفاده را داشته باشد (رجوی، ۱۳۹۷). تأمین مالی مهم‌ترین دغدغه این بخش و موتور محرکی برای رشد آن است و نقش بسزایی را در افزایش سطح کمی و کیفی تولید و توسعه فعالیت‌های اقتصادی در بخش مزبور دارد (شیرزاد و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۶۱). بررسی نمونه مورد پرسش در جامعه کشاورزی نشان می‌دهد که اقتصاد ایران بانک محور است. به‌گونه‌ای که ۷۵/۹ درصد از عرضه وجوه در بازار کشاورزی از محل منابع رسمی و ۲۴/۱ درصد از طریق منابع غیر رسمی تأمین شده است (عرب مازار و خداحرمی، ۱۳۷۸، ص ۴۹) و باید از ظرفیت‌های بازار سرمایه به منظور رشد اقتصادی پایدار،

بهره برد (عبده تبریزی، ۱۳۸۳، ص ۳). میزان تأمین مالی از بازار سرمایه، طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۹۶ در حدود $۸/۸۳ - ۳۲/۸۵$ درصد است (گزارش‌های سازمان بورس و اوراق بهادار، سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۰)؛ لذا توجه بیشتر به تنوع ابزارهای نوین مالی، انگیزه و مشارکت مردم در تأمین منابع مالی فعالیت‌های بلندمدت را برای سرمایه‌گذاری دو چندان می‌کند (عبادی و گل محمدی، ۱۳۹۸، ص ۴۳). در ایران با وجود موفقیت‌های بورس کالا، سهم گروه کالاهای کشاورزی از معاملات بورس کالا کمتر از سایر محصولات است. به گونه‌ای که در سال‌های ۱۳۹۷-۱۳۹۳ بین ۱۰۹ هزار تن تا $۲/۹$ میلیون تن در نوسان بوده است و در بالاترین سطح $۱۱/۳۳$ درصد از حجم کل معاملات بورس کالا را به خود اختصاص داده است که این مقدار حدود $۲/۵$ درصد از ۱۲۰ میلیون تن تولید محصولات کشاورزی است (صورت‌های مالی حسابرسی شده شرکت بورس کالای ایران طی سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۹۷).

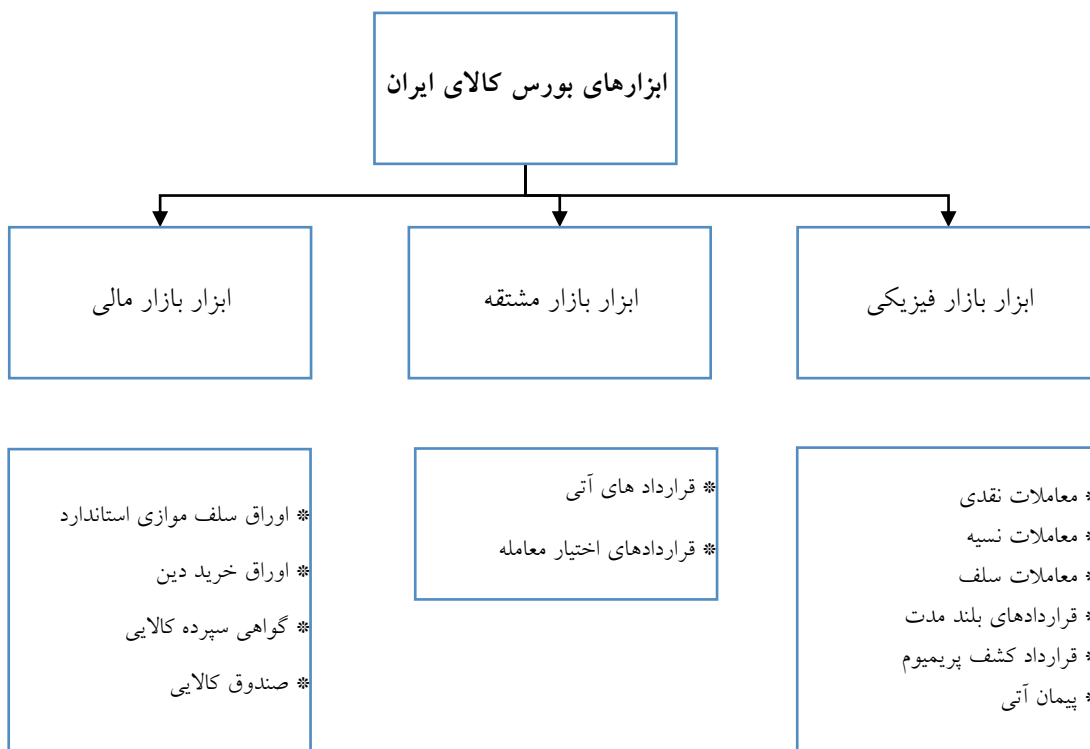
پایین بودن حجم مذکور می‌تواند ناشی از عوامل مختلفی، نظیر عدم شناخت همگانی از امکانات بورس کالا، عدم تعیین کیفیت و استاندارد مشخص، نحوه حمایت دولت در این بخش، مداخلات ایشان و ایجاد موانع برای اجرایی شدن قوانین، عدم آشنایی تشکل‌های کشاورزی و عدم انگیزه جهت حضور در آن باشد (آهنگری و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۲۸). برای نائل شدن به بلوغ عملکردی در بازار سرمایه، ضروری است ضمن رفع موانع، چند قدم اساسی به منظور اصلاح قوانین حاکم بر بازار، تغییر نگرش فعالان بازار به فرآیند سرمایه‌گذاری و اهدافی که از آن توقع دارند صورت گرفته (بشارت احسانی، ۱۳۹۶) و ابزارهای مالی، متنوع گردند و اصول شرعی در آنها رعایت شوند؛ چراکه ابزارهای مالی اسلامی، بایستی از روش‌های مبتنی بر ربا، غرر، قمار و غیره بر حذر و جایگزین واقعی، بادوام و اخلاقی برای نظام مالی متعارف در دنیا باشد (Thiagaraja & et.al, 2014)؛ لذا پرسش این تحقیق به صورت زیر است:

آیا گواهی سپرده کالایی در بورس کالای ایران از نظر فقه امامیه مورد تأیید است؟

از آنجاکه تاکنون در داخل و خارج از کشور پژوهشی در این خصوص انجام نیافته است، لذا محقق با بررسی ضوابط عمومی و اختصاصی گواهی سپرده کالایی به روش اجتهاد چندمرحله‌ای، پاسخ سؤال مطروحه را داده است که از بُعد تحقیقی، جدید و نوآورانه است.

انواع ابزارهای مالی در بازار سرمایه کشور

بازار سرمایه کشور بر مبنای ساختار آن به بورس اوراق بهادار و بورس کالایی تقسیم می‌گردد. ابزارهای بورس کالایی به شرح ذیل است:

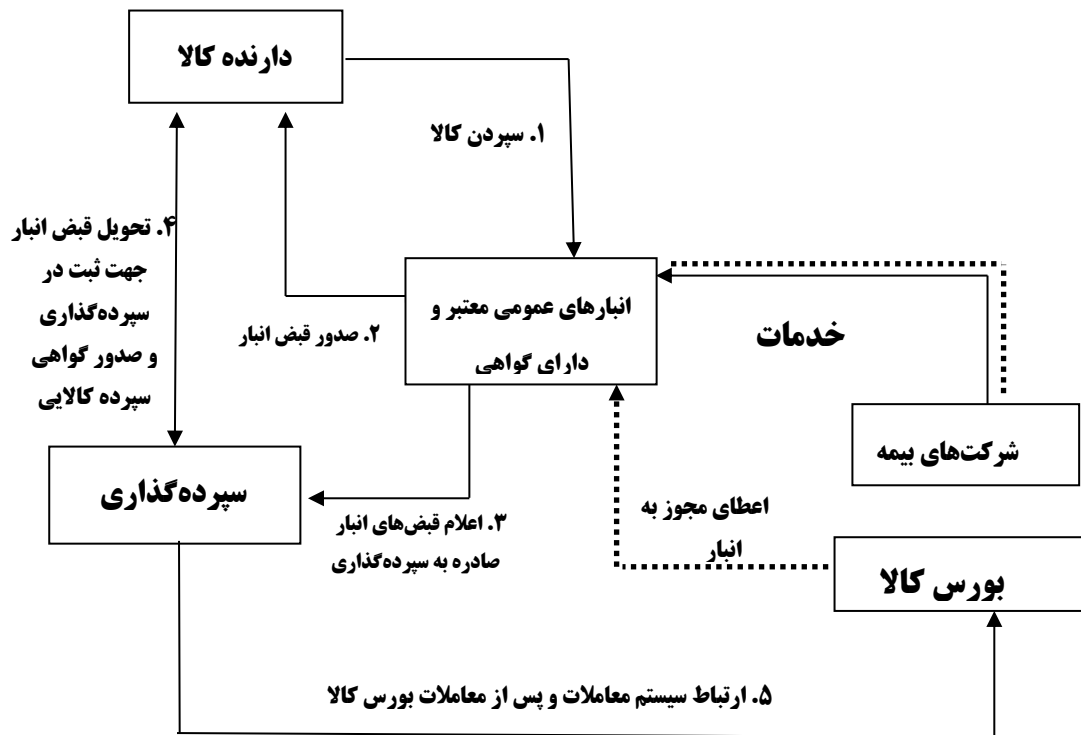
* منبع: (سلطانی نژاد و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۶۰).

شکل ۱: ابزارهای بورس کالای ایران

گواهی سپرده کالایی

ورقه بهاداری است که مؤید مالکیت دارنده آن بر مقدار معینی کالای سپرده شده به انبار است و پشتوانه آن قبض صادره توسط انبارهای مورد تأیید بورس است (کمیته فقهی سازمان

بورس و اوراق بهادار، ۱۳۹۴). کالاهایی مناسب این معاملات هستند که حائز شرایط لازم برای استاندارد پذیری بوده و طی زمان کیفیت آنها تغییر نکند و دارای ماندگاری بالا و قابل قبول در طول دوره نگهداری باشند و برای آنها مازاد تقاضا در بازار نباشد و بتوان آنها را به محموله‌های استاندارد به منظور فروش تفکیک نمود (عیسی‌زاده، ۱۳۹۵). در معاملات مذکور به جای محصول، سند مالکیت آن کالا دست‌به‌دست می‌شود و خود کالا در انبار استاندارد قرار می‌گیرد (سلطانی‌نژاد، ۱۳۹۶، ص ۲۷۷). در این روش کشاورزان محصول خود را در انبارهای مورد تائید بورس گذاشته و درازای آن قبض انبار، تحویل می‌گیرند. این قبض در معاملات ثانویه تا موعد تحویل محصول معامله می‌شود (رضایی‌پور، ۱۳۹۳).

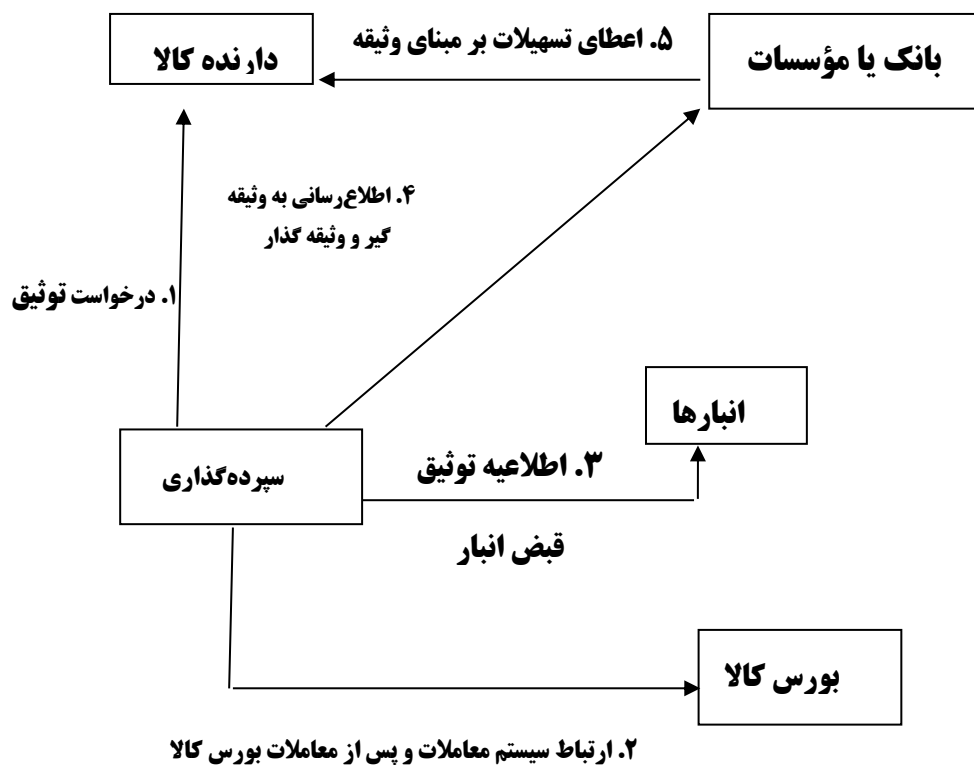

شکل ۲: سناریوی عملیاتی صدور معامله گواهی سپرده کالایی

* منبع: (عیسی‌زاده، ۱۳۹۵).

چنانچه بخواهیم از گواهی مذکور به منظور توثیق برای تأمین مالی استفاده کنیم. در این حالت مالک گواهی سپرده کالایی جهت دریافت تسهیلات به بانک مراجعه و ضمن ارائه مدارک مثبت جهت احراز هویت خویش، فرم‌های مربوطه را اخذ و تکمیل نموده و

وکالت‌نامه‌ای را طبق فرمت خاصی تأیید، امضاء و ارائه می‌کند. در ادامه بانک موافقت خود را پس از تأیید به شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اعلام و شرکت مزبور به منظور اجرای این امر، گواهی مورد توثیق را در سامانه مربوط نشان‌دار می‌کند تا از خروج کالا از انبار جلوگیری شود. در صورت عدم تسویه مطالبات در سررسید، وثیقه‌گیر با اعمال وکالت‌نامه اخذ شده از وثیقه‌گذار، مطابق قوانین و مقررات حاکم بر بازار سرمایه می‌تواند اقدام به معامله گواهی سپرده کالایی وثیقه شده یا خروج کالا از انبار نماید. با توثیق این اوراق نزد شبکه بانکی، تأمین اعتبارات تسهیل شده و ریسک اعتباری از بین می‌رود.

شکل ۳: سناریوی عملیاتی توثیق گواهی سپرده کالایی

* منبع: (عیسی‌زاده، ۱۳۹۵).

مزایای گواهی سپرده کالایی

از گواهی سپرده کالایی به عنوان وثیقه در راستای تأمین مالی، کاهش مطالبات معوق بانکی، گسترش انبارداری، افزایش درجه نقدشوندگی بازار محصولات کشاورزی و عاملی مؤثر برای بهبود تجارت، استفاده می‌شود (نجف‌پور و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۲۲). ذخیره‌سازی محصول، ثبات نوسانات قیمت در کوتاه‌مدت، افزایش امنیت غذایی به دلیل استاندارد شدن محصولات، نقد شدن کالاهای راکد، قادر ساختن کشاورزان خرد به منظور مشارکت در بازار کالا، هدایت بخشی از پول‌های سرگردان جامعه، هدایت سفته‌بازان از بازار فیزیکی به کاغذی، تسهیل تجارت بین‌المللی، معاف بودن درآمد حاصل از نقل و انتقال اوراق مذکور از پرداخت مالیات بر ارزش‌افزوده و معامله آن در بازار ثانویه از مزایای این اوراق است (سلطانی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۲۲۸). صندوق‌های کالایی نیز می‌توانند بر روی این اوراق سرمایه‌گذاری کنند (ولی‌زاده، ۱۳۹۶، ص ۱۳۸). امنیت کالای ذخیره شده در انبارهای بورسی به لحاظ داشتن پوشش بیمه‌ای کامل انبار، عدم امکان ایجاد نوسانات غیر معقول توسط واسطه‌گران و نظام‌مند شدن فعالان بازار، از دیگر محاسن این اوراق است (خبرگزاری میزان، ۱۳۹۷). برنامه‌ریزی برای مدیریت بازار، بهبود کیفیت محصولات در اثر توسعه زیرساخت‌های انبارداری، تولید اطلاعات قابل ارائه به مقامات دولتی درباره ذخایر محصولات، کاهش تلفات محصول پس از برداشت به دلیل ذخیره‌سازی در انبارهای مجهز، کاهش ریسک سرمایه‌گذاری به دلیل قرار گرفتن در سبد سرمایه‌گذاران و معامله آسان‌تر آن نسبت به سهام، از دیگر مزایای اوراق مذکور است (شرکت بورس کالای ایران، ۱۳۹۵). فروش محصولات ایرانی در بازارهای بین‌المللی به دلیل مشخص شدن شاخصه‌های محصول افزایش می‌یابد (بیاتی، ۱۳۹۷). برای عرضه‌کننده برند ایجاد نموده و سبب اطمینان خاطر خریدار می‌شود، ضمن اینکه معاملات در سطح خرده‌فروشی برای مصرف‌کنندگان نهایی سهل می‌شود (عیسی‌زاده، ۱۳۹۵) و هزینه‌های معاملاتی کاهش می‌یابد (رضایی‌پور، ۱۳۹۳). از نرخ شکنی کالاها جلوگیری می‌شود (مهرفرد، ۱۳۹۴). عمق معاملات از طریق تعدد مشارکت‌کنندگان فزونی می‌یابد (ناصری، ۱۳۹۷). انجام مستمر معاملات تا سررسید،

شدنی است (بشارت احسانی، ۱۳۹۶). نقل و انتقال اسناد کاغذی و مخاطرات آن حذف می‌شود (صالح‌آبادی، ۱۳۹۳). بستر رقابت بین مناطق و به‌کارگیری ظرفیت‌ها و قابلیت‌های متنوع جغرافیایی کشور ایجاد می‌گردد و موقعیت‌های آربیتراژ از بین می‌رود (فلاح، ۱۳۹۵). بازار بدهی به واسطه افزایش حجم معاملات رونق می‌یابد (قاسمی، ۱۳۹۵). برای انجام معاملات با استانداردهای جهانی فرهنگ‌سازی شده، مرجعی مشخص برای تعیین تکلیف مغایرت‌ها و خسارت‌های احتمالی در کالا وجود داشته، منافع طرفین معاملات حداکثر می‌شود، به شفافیت اقتصاد و بازار کمک شده و مناسب‌ترین قیمت برای محصول از طریق عرضه و تقاضا تعیین می‌شود، فعالان بازار به قیمت‌ها به صورت آنلاین دسترسی پیدا می‌کنند و برای اجرای صحیح این‌گونه معاملات انبارداری علمی کالاها تشویق می‌شود (صالح‌آبادی، ۱۳۹۱، صص ۶۷-۷۵).

بُعد فقهی گواهی سپرده کالایی

گواهی سپرده کالایی مختص محصولات کشاورزی نبوده و کالاهای مختلفی می‌توانند با آن مورد معامله قرار گیرند (فطانت، ۱۳۹۴) و تفاوت خاصی در محتوای آن برای صنعت ایجاد نمی‌کند. در کشور جمهوری اسلامی ایران فعالیت‌های اقتصادی اگر مطابق معیارها و ضوابط شرعی صورت نگیرد به موجب بند ۵ اصل ۴۳ قانون اساسی به رسمیت شناخته نمی‌شود. بر این اساس قانون‌گذاران، سیاست‌گذاران، مجریان به ویژه طراحان ساختارها، نهادها و ابزارهای معاملاتی وظیفه دارند، از صحت شرعی محصولات و شیوه‌های به کار گرفته، مطمئن شوند و در طراحی این موارد تمام آموزه‌های شریعت اعم از فقه، اخلاق و سنت الهی را مدنظر قرار دهند؛ چراکه شرط موفقیت هرگونه ابزار یا روش اقتباس شده از نظام مالی متعارف آن است که در عین سازگار بودن با شاخص‌های خرد و کلان اقتصادی و مالی، انطباق آنها با اهداف، اخلاق، اصول و قواعد شریعت اسلام است (موسویان و خوانساری، ۱۳۹۵، ص ۱۷). از آنجاکه اغلب ابزارهای مالی مورد استفاده در بازارهای مالی جزو نوآوری‌های مالی هستند، برای کشف حکم شرعی آنها نیاز به اجتهاد و بررسی فقهی دقیق است (کاوند، ۱۳۹۶، ص ۷). به لحاظ اینکه ابزار موصوف، حسب مصوبه جلسات شماره ۱۲۲ و ۱۲۳ کمیته فقهی سازمان بورس و اوراق بهادار در سال ۱۳۹۴ مصداق بیع

است و کمیته مذکور صحیح بودن آن را منوط به رعایت شرایط و احکام عقد بیع دانسته‌اند، لذا ضروریست شرایط و موانعی که از جانب شرع برای صحت آن ذکر شده است، مورد دقت قرار گیرد. به عبارت دیگر بررسی شود که قرارداد مربوط عرفاً بیع هست یا خیر و در ادامه چنانچه پاسخ مثبت باشد، برای استنباط حکم شرعی بایستی به ضوابط عمومی و اختصاصی که شرع برای بیع معتبر داشته است مراجعه کرد (معصومی نیا، ۱۳۹۷، صص ۶۱ و ۶۴) که در این مقاله، ضمن بررسی آن، حکم موضوع مورد اشاره شناسایی گردیده است و تاکنون در این سطح تحقیقی نوآورانه در فقه مالی در کشور انجام نیافته است.

ماهیت بیع

به لحاظ ماهیت، قرارداد بیع یک قرارداد معاوضی و تملیکی است، یعنی در اثر قرارداد بیع، ثمن به ملکیت فروشنده و مبیع به ملکیت خریدار در می‌آید. قرارداد بیع با هر لفظی که مقصود را برساند، انشاء می‌شود. بیع، حقیقت شرعی نداشته و برای فهمیدن معانی آن باید به عرف مراجعه و پس از روشن شدن معنای عرفی بیع، به شرع مراجعه کرد (همان، صص ۶۴).

تعریف بیع

بیع ایجاب و قبولی است که بر نقل ملک در مقابل عوض معلوم و متعین دلالت کند (شهید اول، ۱۳۸۲ق). در قانون مدنی نیز، بیع عبارت است از «تملیک عین به عوض معلوم» (قانون مدنی، ماده ۳۳۸). در عرف نیز، مبادله یک مال درازای دریافت پول، بیع نامیده می‌شود. با وصف فوق، بیع عقدی است که به موجب آن فروشنده و خریدار، مال خود را در عوض مال طرف مقابل، به وی تملیک می‌کند (جعفری سرشت و همکاران، ۱۳۹۴، صص ۲۰۱). با این تعریف، این‌گونه مستفاد می‌گردد که بیع: ۱. عقدی تملیکی است. ۲. از عقود معوض است و ۳. صرفاً عین در بیع صحیح است (بهمنی و همکاران، ۱۳۹۴، صص ۲۹ - ۳۱):

الف) منظور از تملیکی بودن عقد بیع این است که پس از ایجاب و قبول و وقوع عقد، مالکیت مبیع به خریدار منتقل و فروشنده (بایع) مالک ثمن معامله می‌شود.

ب) مفهوم «معوض بودن عقد بیع» یعنی عین مالی که فروخته می‌شود با مال دیگری که امروز به طور معمول پول است، مبادله می‌گردد.

ج) مفهوم عبارت «صرفاً عین در بیع» بیانگر عین مالی است که وجود مادی و محسوس دارد و به طور مستقل مورد دادوستد قرار می‌گیرد. انتقال منفعت یا حق در قالب عقد بیع میسر نیست زیرا منفعت یا حق، عین محسوب نمی‌گردد.

اوصاف مبیع

عقد بیع در صورتی صحیح است که مبیع دارای اوصاف ذیل باشد (همان، ص ۳۳-۳۲):

۱. هنگام عقد، مبیع باید موجود باشد تا بتواند مورد انتقال قرار گیرد. به موجب ماده ۳۶۱ قانون مدنی، خرید و فروش مال معینی که وجود خارجی ندارد، باطل است. ۲. مبیع باید مالیت داشته و از نظر طرفین معامله، دارای ارزش مالی و معاوضه باشد. ۳. مبیع باید قابل خرید و فروش باشد؛ چراکه بر اساس ماده ۳۴۸ قانون مدنی، بیع چیزی که خرید و فروش آن قانوناً ممنوع است، باطل است. ۴. مبیع باید معلوم و معین باشد و مبهم نباشد. با توجه به ماده ۳۴۲ قانون مدنی، معلوم بودن مبیع به وسیله تعیین مقدار و جنس و بیان اوصاف آن صورت می‌گیرد. ۵. بایع (فروشنده) قدرت بر تسلیم مبیع را داشته باشد و ۶. مبیع، ملک بایع باشد یعنی فروشنده می‌بایستی مالک مورد معامله (مبیع) باشد. در غیر این صورت صحت معامله منوط به تنفیذ مالک خواهد بود.

آثار و تبعات عقد بیع

به موجب ماده ۳۶۲ قانون مدنی، بیع صحیح دارای آثار ذیل است (همان، صص ۳۹-۲۹):

الف) عقد بیع صحیح موجب انتقال مالکیت به خریدار و ثمن به فروشنده است.

ب) عقد بیع صحیح، بایع را ضامن درک مبیع و خریدار را ضامن درک ثمن می‌کند. به موجب ماده ۳۹۰ قانون مدنی، مقصود از درک مبیع تعلق مورد معامله به شخص دیگری است. ضامن درک نیز بدین ترتیب است که هرگاه مبیع از آن دیگری باشد، فروشنده ضامن است پولی را که از بابت ثمن چنین کالایی گرفته است به خریدار بپردازد.

ج) عقد صحیح بیع، بایع را به تسلیم مبیع ملزم می‌نماید (ماده ۳۶۷ قانون مدنی).

د) عقد بیع صحیح، مشتری را ملزم به تادیه ثمن می‌نماید. (ماده ۳۹۴ قانون مدنی).

ضوابط عمومی و اختصاصی معاملات در فقه امامیه

در بعد فقهی، اسلام با ارائه ضوابط عام و خاص، چارچوب‌هایی را برای معاملات، مشخص کرده است. ضوابط عمومی، قوانینی هستند که در معاملات در کنار شرایط عمومی طرفین قرارداد مانند بلوغ، رشد، رضایت و غیره، جریان دارند. علاوه بر آن برای بعضی معاملات شرایط و ضوابط خاصی نیز مطرح است که اعمال آنها ضروری است و با فرض رعایت آن شرایط، معامله صحیح قلمداد می‌شود که به این شرایط ضوابط اختصاصی می‌گویند (جعفری سرشت و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۱۹۲-۱۹۱).

ضوابط عمومی معاملات گواهی سپرده کالایی

الف) ممنوعیت ضرر و ضرار

شرع مقدس تنها آن بخش از معاملات را تأیید می‌کند که اصل، اطلاق و شرایط معامله باعث ضرر و ضرار نشود. در غیر این صورت با اتکا به ضابطه نفی ضرر، یا حکم به بطلان معامله می‌دهد یا با آوردن قیدی، معامله را مقید به رعایت شرایط خاصی می‌کند. در جایی هم که ضرر از وجود شرایط ناشی شده باشد، آن شرایط را ملغی می‌سازد و آثار آنها را از بین می‌برد (موسویان، ۱۳۹۱، ص ۱۲۰).

ب) ممنوعیت ربا

ربا هرگونه بازده از قبل تعیین شده و قطعی است و در اسلام دریافت و پرداخت آن ممنوع است و سودآوری واقعی مورد تشویق قرار گرفته است (طالبی و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۱۵۶). ربا مهم‌ترین شاخص تمایز کننده نظام مالی اسلامی از نظام مالی متعارف است. نظام مالی متعارف به طور عمده مبتنی بر بهره است و با عدم شراکت طرف‌های قرارداد، در نتیجه سود و زیان حاصل از کسب‌وکار شناخته می‌شود. این عمل از گناهان کبیره و یکی از قواعد سلبی در طراحی قراردادهای بازار سرمایه اسلامی است (جعفری سرشت و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۱۶۵-۱۶۶).

ج) اصل ممنوعیت قمار

از نظر حقوقی، قمار عملی است که صرفاً به بخت و شانس متکی است و بر اساس آن ممکن است شخصی مالی را بلاعوض از دست داده و یا به دست آورد؛ درحالی که گواهی سپرده کالایی از جمله عقود قطعی است که عوضین و حدود تعهدات طرفین در هنگام انعقاد عقد معلوم است و مبتنی بر بازی خاصی نبوده و جوهره اصلی آن، تجارت و سرمایه‌گذاری است که خطرپذیران و خطرگریزان روند قیمت کالا را با تجزیه و تحلیل هوشمندانه بازار، مدیریت می‌کنند. در ابزار مذکور آنچه اتفاق می‌افتد، مدیریت ریسک قیمت توسط متعاملین بوده و انگیزه آنان، مشروع و با هدف تجارت در بازار سرمایه است. ضمن اینکه تدابیری در خصوص تأمین و جبران مافات در مقررات بورسی مطمع نظر واقع شده است که در قمار این مهم اصلاً جایی ندارد.

د) اصل ممنوعیت غرر

یکی از موانع مهم صحت هر قراردادی، غرری بودن آن است. مهم‌ترین موارد غرر عبارت‌اند از: موردی که نسبت به وجود بیع تردید و جهل وجود دارد، موردی که تسلیم یا دریافت مبیع قطعی نباشد و موردی که اوصاف شیئی که در تقاضا و قیمت کالا مؤثر است، مبهم باشد. در این‌گونه موارد، احتمال زیان در معامله وجود دارد که شارع درصدد جلوگیری از آن برآمده است. فلسفه ممنوعیت غرر به شرح ذیل است (معصومی‌نیا و فدایی، ۱۳۹۶، ص ۱۰۱-۱۰۲):

۱) **دارا شدن بلاجهت:** استیفای نامشروع و دارا شدن بدون جهت به ضرر و ظلم منتهی می‌شود؛ زیرا در معامله غرری محتمل است یکی از طرفین بدون جهت، بیش از استحقاق خود مالک شود و دیگری بدون جهت و بدون عوض، مالی را از دست دهد.

۲) **اصل اتقان در عمل و جلوگیری از نزاع:** شارع خواسته، مردم همواره معاملات بین خود را محکم و استوار و بی خلل پدید آورند و از سهل‌انگاری و سست بنیادی در کارها اجتناب کنند. با توصیف مذکور بایستی همه معاملات عاری از غرر (نااطمینانی) باشند. وجود غرر باعث ثروت‌افزایی ناعادلانه و موجب اختلاف و مشاجره می‌شود. گاهی اوقات صحبت از غرم می‌شود که ماهیتاً با غرر متفاوت است. غرم چیزی است که فرد باید در

تجارت آن را به عنوان پدیده‌ای طبیعی بپذیرد. تجارت مملو از مخاطرات یا همان غرم است. ریسک و ابهام در پیامدهای تجاری (همان ریسک نظام‌مند) غرم نام دارد. سود ناشی از غرم کمال عدالت است؛ چراکه این نوع سود از فریب و سوءاستفاده ناشی نمی‌شود و حاصل همکاری متقابل و تعاون است (اسدزاده و اشرفی، ۱۳۹۱، ص ۸). ممنوعیت غرم به منظور شفاف‌سازی در مبادلات است و برای اجتناب از وجود غرم در قراردادها، اطلاع طرفین از موضوع و قیمت فروش‌های مشابه، قادر بودن به تحویل تعهد خود، تبیین خصوصیات به طور کامل و ارزش‌گذاری آن از حیث مقدار، مشخص کردن کیفیت، کمیت و تاریخ تحویل ضروری است (Visser, 2009, p.76). این موارد در گواهی صادره برای سپرده کالایی مراعات می‌گردد.

ه) اصل ممنوعیت اکل مال به باطل

معاملات به عنوان یکی از فعالیت‌ها و تصرفات بین مردم، از اصل اکل مال به باطل مستثنی نبوده و هر نوع معامله مانند خرید و فروش، اجاره، صلح و غیره، بر اشیا یا که منفعت عقلایی ندارد و معاملات بر ذمه‌ای که به دید عقلا، توان پرداختی آن نیست و بلاوجه‌اند، از نظر اسلام همگی اکل مال به باطل و حرام هستند (حرعاملی، ۱۴۰۹). اکل مال به باطل از نظر قرآن، سنت و فقه اسلامی حرام است و به عنوان یک ضابطه عمومی در تمام عرصه‌های مالی جریان دارد. بر طبق این قاعده، هرگونه تصرف در اموال مردم به وجه باطل حرام است، درحالی‌که تصرف در اموال دیگران و بر وجه تجارت از روی تراضی، صحیح و حلال است (موسویان، ۱۳۹۱، ص ۱۱۱).

و) شبهه عدم مالیت دارایی پایه

مال چیزی است که نیازی از انسان را برطرف می‌کند و حاضر است در برابر آن، مال دیگری را بپردازد. کسب‌وکار و تحصیل درآمد، در محدوده اشیاء و کالاهای با ارزش و دارای منافع حلال میسر است. در منابع فقهی، بسیاری از مواردی را که به عنوان کسب‌وکارهای حرام و معاملات باطل آورده‌اند، در حقیقت، از همین ملاک یعنی نداشتن منافع حلال و مالیت نشأت می‌گیرند (اسماعیلی، ۱۳۷۳، ص ۱۳۹). بر این اساس، خرید و فروش اشیا یا که حرمت و ممنوعیت شرعی دارند و به اصطلاح منافع حلال عقلایی

و ارزش مبادله ندارند، باطل و تحصیل درآمد و کاسبی با آنها، اکل مال به باطل است. این موضوع در فقه معاملات، تحت عنوان اصل لزوم مالیت داشتن موضوع معامله، بیان گردیده است (الشیخ الانصاری، ۱۴۲۰ق، ص ۹).

ضوابط اختصاصی معاملات گواهی سپرده کالایی

پس از بررسی‌های میدانی و مطالعات کتابخانه‌ای و اخذ نظر اصحاب فن، ضوابط اختصاصی مربوط به ابزار مذکور در هفده بند به شرح آنچه در ادامه آورده می‌شود احصا و در قالب پرسشنامه تدوین یافت و متعاقب آن در اختیار خبرگان فقه مالی به منظور اخذ نظرات آنان قرار گرفت.

پیشینه موضوع

با عنایت به جدید بودن موضوع پژوهش، مطالعاتی که مبادرت به بررسی موضوع فقهی گواهی سپرده کالایی پرداخته باشند یافت نگردید؛ لذا به پژوهش‌هایی که بیشترین همخوانی را با موضوع پژوهشی داشته و مربوط به مقررات حقوقی و قانونی است، پرداخته می‌شود.

شیرازی (۱۳۹۲) با بررسی علل عدم موفقیت رینگ محصولات کشاورزی در بورس کالای ایران با استفاده از داده‌های ۱۵۰ پرسشنامه به روش رگرسیون و آزمون t استیودنت با نرم‌افزار SPSS نتیجه گرفت که از جمله دلایل حجم اندک عرضه محصولات کشاورزی، فقدان قوانین و مقررات مربوط به استانداردها در بورس است.

چیندری (۱۳۸۲) طی یک مطالعه نتیجه گرفت که برای پیشگیری از رکود و بحران در بورس کالا، نظارت حقوقی، قانونی و مقرراتی لازم است.

صباغ کرمانی و عزیززی (۱۳۸۲) طی یک مطالعه به چارچوب نظارتی و قانونی بورس و شاخص‌های ورود کالا پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که نخستین گام برای ایجاد بورس کالا، شناسایی سازوکارها، ویژگی‌ها، ابزارها، نهادهای اجرایی، نظارتی، حقوقی و قانونی است.

اندرو گوناوان و همکاران (Endro Gunawan, et.al, 2019) به بررسی نظرات ۵۰۰ کشاورز برنج‌کار استان جاوای غربی اندونزی در خصوص گواهی سپرده کالایی با استفاده

از روش تحلیل شاخص وزنی و آزمون t استیودنت و کای-دو پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیدند که از جمله دلایل استفاده نکردن افراد از این اوراق، مقررات حقوقی و قانونی پیچیده آن است.

سیدسمر حسنین و همکاران (Seyed Samar Hasani an, et .al, 2014) در مطالعه‌ای، چارچوب تأمین مالی از طریق گواهی سپرده کالایی در پاکستان را مورد بررسی قرار دادند و به این نتیجه رسیدند تحت سیستم اشاره شده، دارایی‌ها به صورت واقعی تحت تملک قرار گرفته و حمل می‌شوند و تمامی قراردادها بر اساس اصول شریعت استانداردسازی می‌گردند.

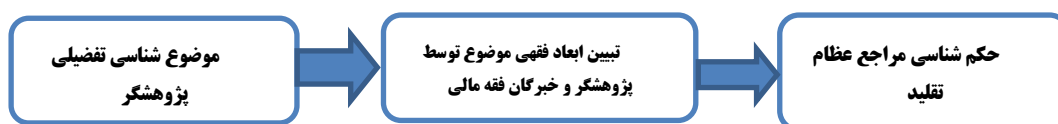
چیترا پراکش سانز (Chitra Prakash Sanas, 2014) با استفاده از داده‌های ۱۰۰ پرسشنامه (۸۳ کشاورز و ۱۷ انباردار) به بررسی همبستگی بین متغیرها به روش تحلیل عاملی در خصوص عوامل مؤثر بر استفاده از اوراق گواهی سپرده کالایی به عنوان یک ابزار تأمین مالی در کنیا پرداخت و به این نتیجه رسید که فقدان یک محیط قانونی مناسب، مهم‌ترین مانع رشد و پذیرش گواهی سپرده کالایی در کنیا است.

روش تحقیق پژوهش

یکی از بحث‌های مهم درباره استنباط‌های فقهی، مسئله موضوع شناسی است. فقیه بدون شناخت موضوع نمی‌تواند حکم متناسب را بیان کند. فقیه کارش استنباط و استخراج احکام است، اما اطلاع و احاطه وی به موضوع در فتوایش اثر فراوانی دارد (مطهری، ۱۳۹۷، ص ۱۰۰). شناخت درست موضوع به لحاظ گستردگی علوم، نیازمند برخورداری از تخصص مربوطه یا استفاده از نظرات متخصصان آن حوزه است. با توجه به اینکه کسب تخصص در تمام زمینه‌ها، در توان یک فرد و یک نوع تخصص نیست، رسیدن به حکم چنین موضوعاتی مستلزم ایجاد کارگروهی بین‌رشته‌ای و استفاده از نظرات متخصصین است (آقامهدوی، ۱۳۹۳). از آنجایی که در بحث‌های مالی نوآوری‌های فراوانی وجود دارد و مسائلی در آن مطرح می‌شود که فهم آن نیازمند کاوش و بررسی عمیق است. عدم شناخت دقیق موضوعات در این حوزه، ممکن است به صدور آرائی بیانجامد که نه تنها از جنبه مادی خسران به بار آورد، بلکه از جنبه معنوی نیز جامعه را متضرر سازد؛ بنابراین موضوع

شناسی چه به عنوان یکی از مراحل فرآیند اجتهاد یا به عنوان مقدمه آن، نقش کلیدی در اعتبار حکم استنباط شده دارد (موسویان و خوانساری، ۱۳۹۵، ص ۱۷). از آنجاکه اجتهاد چندمرحله‌ای، روش مناسبی برای پژوهش استنباط مسائل فقه مالی اقتصادی در فصلنامه اقتصاد اسلامی معرفی شده است در ادامه مبادرت به تبیین آن می‌نماییم.

روش مذکور با موضوع شناسی تفضیلی پژوهشگر شروع شده، سپس با تبیین بُعدهای فقهی موضوع به وسیله وی و خبرگان فقه ادامه پیدا کرده و آنگاه با حکم شناسی مراجع تقلید تکمیل می‌شود.

شکل ۴: الگوی اجتهاد چندمرحله‌ای

* منبع: (موسویان و خوانساری، ۱۳۹۵).

- برای انجام این روش، اقدامات ذیل در پژوهش حاضر مدنظر قرار گرفت:
۱. شناسایی و انتخاب موضوع. ۲. تعیین ابعاد فقهی موضوع. ۳. بررسی مستندات فقهی درباره موضوع. ۴. تطبیق ابعاد فقهی موضوع با مستندات فقهی و طرح دیدگاه پژوهشگر. ۵. انتخاب خبرگان فقه مالی بر اساس روش نمونه‌گیری هدفمند با داشتن حداقل دو شرط از موارد ذیل:
    - دارا بودن حداقل مدرک دوره «سطح ۴» تحصیلات حوزی.
    - دارا بودن حداقل مدرک کارشناسی ارشد از دانشگاه‌های معتبر در یکی از رشته‌های مرتبط با اقتصاد یا مالی.
    - داشتن حداقل پنج مقاله پژوهشی و یا کتاب در حوزه فقه اقتصادی و مالی.
    - عضویت در شورای فقهی بانک مرکزی.
    - عضویت در شورای کمیته فقهی بانک‌ها و مؤسسات مالی معتبر.
    - داشتن حسن شهرت به عنوان صاحب‌نظر فقه اقتصادی و مالی.
  ۶. جمع‌بندی نظرات خبرگان فقه مالی که ممکن است ۲ حالت پدید آید:

الف) موافقت اکثریت خبرگان با دیدگاه پژوهشگر که در این حالت جمع‌بندی نظرات به همراه چکیده ادله، جهت استفتاء به مراجع تقلید ارائه می‌شود.

ب) عدم موافقت اکثریت خبرگان با دیدگاه پژوهشگر که در این صورت نظرات خبرگان مخالف به همراه ادله آنها به خبرگان موافق ارائه می‌شود. اگر خبرگان موافق با آگاهی از نظرات مخالفان، نظر خود را تغییر دادند و آنها نیز به مخالف تبدیل شدند، دیدگاه پژوهشگر رد می‌شود در صورتی که خبرگان موافق با آگاهی از نظرات مخالفان، نظر خود را تغییر ندادند، جمع‌بندی نظرات به همراه چکیده ادله جهت استفتاء به مراجع تقلید ارائه می‌شود (حداقل نه نفر از مراجع معروف مورد تأیید جامعه مدرسین حوزه علمیه قم).
 ۷. دریافت آرای مراجع عظام تقلید و پیوست آن در جهت افزایش اعتبار تحقیق به منظور استفاده پژوهشگران بعدی.

از آنجاکه موضوع این تحقیق کیفی است، پس از انتخاب موضوع و تعیین ابعاد فقهی، مستندات فقهی در این خصوص مورد بررسی قرار گرفت و با ابعاد فقهی آن مطابقت داده شد و نتیجه اولیه فقهی به منظور اعتبارسنجی در قالب پرسشنامه‌ای مدون و جامع در اختیار خبرگان فقه مالی قرار گرفت. حداقل تعداد خبرگان فقه مالی که باید به آنها مراجعه می‌شد، مستند به بیان مبدعین روش تحقیق اجتهاد چندمرحله‌ای، ۵ نفر است که محقق برای اطمینان بیشتر از نتایج تحقیق در قالب پرسشنامه، ۸ نفر* را انتخاب نمود. ملاک انتخاب خبرگان فقه مالی که در این نظرسنجی مشارکت نموده‌اند، آشنایی کامل آنان به فضای علمی و اجرایی در بازار سرمایه کشور بوده است.

گردآوری نظرات خبرگان فقه مالی

در این قسمت نظرات خبرگان فقه مالی جمع‌بندی شد که دیدگاه پژوهشگر توسط آنان تأیید گردید و اختلاف نظری مشاهده نشد که در قالب جداول ذیل ارائه می‌شود.

*. علی صالح‌آبادی، محمدهدی توکلی، علیرضا ناصرپور، یاسر مرادی، محسن عبداللہی، محمد حسین - حسین زاده بحرینی، مجید کریمی، مجید پیره.

الف) نظرات خبرگان فقه مالی در خصوص ضوابط عمومی مربوط به گواهی سپرده کالایی در بخش کشاورزی به شرح ذیل است:

جدول ۱ بررسی رعایت ضوابط عمومی مربوط به گواهی سپرده کالایی در بخش کشاورزی

ردیف	اصل مربوطه	نظر خبرگان فقه مالی
۱	اصل ممنوعیت غرر	رعایت شده است؛ چراکه با سپردن کالا با اوصاف و میزان معین به انبارهای استاندارد مورد تأیید شرکت بورس کالایی و دریافت گواهی سپرده کالا درازای آن، غرر ناشی از جهل به موضوع معامله و عدم تعیین موضوع معامله منتفی است.
۲	اصل ممنوعیت ضرر	رعایت شده است؛ چراکه ذات و اطلاق این معاملات به خودی خود سبب روا شدن ظلمی به طرفین معامله نیست. البته در این معاملات نیز ممکن است مانند سایر معاملاتی که حتی با رؤیت کالای موضوع عقد، منعقد می‌شود به دلیل معیوب بودن موضوع عقد یا به دلیل مغبون شدن ناشی از تفاوت فاحش، ضرری متوجه یکی از طرفین گردد. در نتیجه شخص که متضرر شده است، می‌تواند با خیار عیب یا خیار غبن معامله را برهم بزند و از طریق فسخ، ضرر ناشی از معیوب بودن کالا یا نامتعارف بودن قیمت را از خود دور نماید؛ بنابراین معاملات مذکور به خودی خود متضمن ضرر نیستند و ضرری که به واسطه این معاملات ممکن است به بار آید، مانند عیب و غبن و غیره، همانند سایر معاملات است و به هر ترتیب از طریق خیارات قانونی، قابل تدارک و جبران است.
۳	اصل حرمت ربا	رعایت شده است؛ زیرا آنچه در این معاملات واقع می‌شود با هیچ‌یک از تعاریف ربای قرضی و ربای معاوضی انطباق ندارد. گواهی سپرده کالایی به قیمت مشخص فروخته می‌شود و این گواهی معرف میزان مشخصی از کالایی با جنس و اوصاف مشخص است و از این لحاظ ربایی رخ نداده است.

<p>رعایت شده است. قمار عقدی احتمالی است؛ اما معاملات راجع به فروش گواهی سپرده کالایی، عقود قطعی و منجزند که درازای دریافت پول، این انتقال رخ می‌دهد.</p>	<p>اصل ممنوعیت قمار</p>	<p>۴</p>
<p>با توجه به معلوم و مشخص بودن موضوع عقد و با عنایت به معوض بودن آن، اصل ممنوعیت اکل مال به باطل رعایت شده است؛ چراکه این اصل بر ممنوعیت اجتماع عوضین در نزد یکی از طرفین عقد و ممنوعیت مالک شدن یک کالا بدون رضایت مالک قبلی دلالت دارد. در موضوع مورد بحث، دو طرف قرارداد با تراضی، عوضین را جابجا می‌کنند. به عبارت دیگر، یکی از طرفین پول می‌دهد و طرف دیگر گواهی سپرده کالایی را که معرف میزان مشخصی از کالا است به طرف دیگر منتقل می‌کند.</p>	<p>اصل ممنوعیت اکل مال به باطل</p>	<p>۵</p>
<p>با توجه به اینکه معیار مالیت داشتن یک کالا، عرف جامعه با رعایت ضوابط شرعی و قانونی است و از آنجایی که عرف جامعه و عرف تجاری به گواهی سپرده کالایی، ارزش اقتصادی و مالی برای دادوستد اختصاص می‌دهد، بنابراین موضوع چنین عقود، قطعاً مالیت به معنای ارزش اقتصادی برای دادوستد خواهد داد.</p>	<p>اصل لزوم مالیت دارایی پایه</p>	<p>۶</p>
<p>بیع علی‌الاصول عقد رضائی است؛ اما اگر در سازوکارهای بورس وارد شود، جنبه تشریفاتی پیدا می‌کند. معاملات راجع به گواهی سپرده کالایی نیز از همین رو جنبه تشریفاتی می‌یابد.</p>	<p>عقد رضائی یا تشریفاتی</p>	<p>۷</p>

* منبع: (یافته‌های پژوهش).

ب) نظرات خبرگان فقه مالی در خصوص ضوابط اختصاصی مربوط به گواهی سپرده کالایی در بخش کشاورزی به شرح ذیل است:

جدول ۲ بررسی رعایت ضوابط اختصاصی مربوط به گواهی سپرده کالایی در بخش کشاورزی

ردیف	پرسش‌های مطروحه	نظر خبرگان فقهی مالی
۱	آیا معاملات گواهی سپرده کالایی برابر قواعد حاکم بر عقود تشریفاتی* مستلزم رعایت ضوابط شکلی خاصی است؟ یا با رعایت صرف ضوابط حاکم بر عقد بیع محقق می‌شود؟	در این معاملات هم باید ضوابط بیع در آن رعایت شود و هم قواعد عقد تشریفاتی مراعات گردد.
۲	معاملات بورس کالایی جایز یا لازم است؟	از جمله عقود لازم است.
۳	معاملات مبتنی بر گواهی سپرده کالایی منجز و قطعی است؟ یا معلق به تأیید نهاد ناظر است؟ در این خصوص تأیید بورس کاشف است یا ناقل**؟	منجز و قطعی بوده، ضمن اینکه تأیید بورس در این خصوص کاشف است.
۴	آیا معامله بر مبنای حراج (تعیین رقابتی ثمن معامله) تغییری در ارکان عقد بیع ایجاد می‌کند؟	تغییری در ارکان عقد بیع ایجاد نمی‌کند؛ چراکه حراج مقدمه معامله است.
۵	آیا انجام معامله توسط کارگزاری بورس تابع ضوابط حاکم بر وکالت و نمایندگی است یا احکام خاص خود را دارد؟	تابع ضوابط حاکم بر وکالت بوده، ضمن اینکه ضوابط خاص بورس در این خصوص باید رعایت شود.
۶	معاملات مبتنی بر گواهی سپرده کالایی عهدی است یا تملیکی***؟	تملیکی است

۲۴

فصلنامه علمی اقتصاد اسلامی / مقاله علمی پژوهشی / موسویان، ماهی کار و غلامی - جعفرانی

- *. عقد تشریفاتی عقدی است که به صرف قصد و رضای طرفین واقع نشود و محتاج نوعی از تشریفات و انجام اعمال دیگر برای انعقاد و صحت آن باشد (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۶، ص ۴۵۸).
- ** کاشف، کشف از انتقال مورد معامله از تاریخ وقوع ایجاب و قبول و ناقل، نقل مورد معامله از زمان اجازه در معاملات فضولی و یا انجام تشریفات در عقود تشریفاتی است (همان، ص ۵۶۶).
- ***. عقد تملیکی عقدی است که ناقل مال از یک طرف به دیگری است و نتیجه آن حق عینی است. در مقابل عقد عهدی عقدی است که نتیجه مستقیم آن، تکلیف قانونی طرفین یا یک طرف عقد است و نتیجه آن حق دینی است (همان، صص ۴۵۷ و ۴۵۹).

مورد معامله کالا بوده و در واقع بیع اوراق همان بیع کالا است.	در معاملات مبتنی بر گواهی سپرده کالایی، مورد معامله چیست؟ کالا؟ اوراق مبتنی بر کالا؟ یا بیع اوراق، همان بیع کالا محسوب می‌شود؟	۷
به عهده خریدار است؛ چراکه در بیع گواهی سپرده کالایی، صرف انتقال این گواهی به نام خریدار در سیستم به منزله قبض است و تحویل فیزیکی انبار و تسلیم کالای موجود در انبار، عرفاً و موضوعاً منتفی است.	احکام و ضوابط قبض از جمله تلف مبیع قبل از قبض در بورس کالایی به عهده فروشنده است یا خریدار؟	۸
خدشه‌ای به ارکان عقد بیع وارد نمی‌کند؛ چراکه نحوه تعیین قیمت، مقدمه معامله است.	آیا قیمت‌های مختلف مطرح در معاملات بورس کالایی از جمله قیمت پایه، قیمت پیشنهادی و قیمت نهایی خدشه‌ای به ارکان عقد بیع مانند معین بودن عوضین و یا قصد و رضای طرفین وارد می‌کند؟	۹
در این معاملات تلورانس تحویل وجود ندارد و این موضوع مختص معاملات بازار فیزیکی است. از سوی دیگر با توجه به اینکه گواهی سپرده کالایی دلالت بر مقدار معینی کالا از جنس و اوصاف خاص دارد، خدشه‌ای به شرط معلوم و معین بودن عوضین وارد نمی‌شود.	معاملات عین کلی و کلی فی الذمه و احکام تلف مبیع در آنها در بورس کالایی چگونه است؟ به عبارت دیگر تلورانس* در تحویل کالا باعث خدشه به شرط اساسی معین و معلوم بودن عین مورد معامله می‌شود یا نه؟	۱۰
به لحاظ سیستمی بودن معاملات در بورس کالایی حق حبس در آن و جاهت قانونی و شرعی ندارد.	حق حبس** در معاملات بورس کالایی واجد و جاهت قانونی و شرعی است یا خیر؟	۱۱

*. تلورانس جواز فروشنده در تحویل کالا کمتر یا بیشتر از میزان مذکور در اطلاعیه عرضه منتشر شده در بازار است (شهیدی، ۱۳۹۶، ص ۱۸۲).

** حق حبس حقی است که به موجب آن در عقود معوض هر یک از طرفین می‌توانند از پرداخت مالی که باید بپردازند یا انجام تعهدی که بر عهده دارند امتناع ورزند تا طرف مقابل مالی را که باید بپردازد، پرداخت کند یا عهده‌ای را که بر عهده دارد به انجام رساند (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۶، ص ۲۲۱).

۱۲	آیا انواع خيارات مانند خيار غبن، خيار عيب و خيار تبعض صنفه در معاملات بورس كالايي حاكم است؟	با توجه به حكومت قواعد كلي حقوق مدني براي معاملات بورس كالايي، انواع خيارات حسب مورد ممكن است حاكم باشد.
۱۳	آيا ديني بودن قبض انبار و بطلان رهن دين در بورس كالايي مطرح نبوده؛ چراكه گواهي سپرده كالايي عرفاً نماينده يك کالا است و دين به معنای مطلق محسوب نمي شود و ترهين آن اشكالي ندارد.	آيا ديني بودن قبض انبار و بطلان رهن دين در بورس كالايي مطرح است؟
۱۴	آيا ترهين و توثيق قبض انبار با توجه به عدم امكان قبض مال مرهونه صحيح است؟	ترهين و توثيق قبض انبار با توجه به عدم امكان قبض مال مرهونه صحيح بوده؛ چراكه قبض انبار سند عين بجای دين است.
۱۵	آيا در صورت فقدان يا از بين رفتن گواهي سپرده كالايي (قبض انبار) فروشنده مسئوليتي خواهد داشت يا قبض المثنی صادر مي شود؟	صدور گواهي مذكور در اختيار شركت سپرده گذاري بوده و به صورت الكترونيكي صادر مي گردد لذا فقدان و يا از بين رفتن آن موضوعيتي ندارد و فروشنده پس از فروش مسئوليتي در اين ارتباط نخواهد داشت.
۱۶	آيا بيع گواهي سپرده كالايي در بازار ثانويه به منزله بيع مجدد كالاي موجود در انبار است يا صرفاً بيع مجدد گواهي سپرده كالايي محسوب مي شود؟	بيع آن در بازار ثانويه به منزله بيع مجدد كالاي موجود در انبار است.
۱۷	آيا پروسه تحويل کالا به انبار و اخذ گواهي سپرده كالايي و فروش آن مورد تايد شارع بوده و تاكنون اين روش با هيچ يك از فرازهاي مورد نهي شارع مواجه نيست.	آيا پروسه تحويل کالا به انبار و اخذ گواهي سپرده كالايي و فروش آن مورد تايد شارع است؟

* منبع: (يافته های پژوهش).

ج) دریافت آرای فقهی مراجع عظام تقلید در خصوص گواهی سپرده کالایی در بخش کشاورزی

در مرحله آخر، محقق، دیدگاه خود را همراه با توضیحات موضوع شناسی و نظرات خبرگان فقه مالی، جهت استفتاء به ۱۱ تن از مراجع عظام تقلید ارائه نمود که دیدگاه پژوهشگر توسط مراجع عظام تقلید تأیید گردید که در ادامه آرای فقهی حضرات معزز آورده می‌شود.

۲۷

جدول ۳ نظرات مراجع عظام تقلید

ردیف	سؤالات مطروحه	نظر فقهی آیات عظام
۱	آیا معاملات مبتنی بر گواهی سپرده کالایی (قبض انبار) عهده است یا تملیکی؟	<p>- در مورد سؤال، کشاورزی می‌تواند محصول خود را که به انبار تحویل داده با مراعات شرایط صحت معامله بفروشد و گواهی سپرده به‌خودی‌خود ارزش معاملاتی ندارد (حضرت آیت ... العظمی صافی گلپایگانی).</p> <p>- چنانچه در این‌گونه معاملات فرد دارنده گواهی سپرده، مالک موجودی مدنظر باشد و در قالب بیع آن را بفروشد تملیکی است (حضرت آیت ... العظمی علوی گرگانی).</p> <p>- در فرض سؤال که قبض مذکور گواهی وجود و تحویل کالا به انبار است، بنابراین خریدوفروش آن هم که در حقیقت خریدوفروش جنس موجود با معلوم بودن وصف آن در انبار است، مانعی ندارد و صحیح است (حضرت آیت ... العظمی صانعی).</p> <p>- معامله مزبور مثل سایر معاملات است (حضرت آیت ... العظمی مکارم شیرازی).</p> <p>- معامله مزبور تملیکی است نه عهده (حضرت آیت ... العظمی دوزدوانی تبریزی).</p> <p>- معاملات مذکور بیع است و تملیکی و صحیح است (حضرت آیت ... العظمی جوادی آملی).</p> <p>- معلوم است که تملیک و خریدوفروش است و انباردار وکیل در قبض است (حضرت آیت ... العظمی مدرسی</p>

<p>یزدی). - به نظر حقیر تملیکی است (حضرت آیت ... العظمی گرامی). - در فرض سؤال کشاورز می تواند گندمی را که به انبار دولت تحویل داده است را به دیگری بفروشد (حضرت آیت ... العظمی سبحانی). - تملیک صورت می گیرد (حضرت آیت ... العظمی شبیری زنجانی). - قبض انبار قابل فروش نیست آن مدرک سپرده است ولکن فروش آن جنس جایز است (حضرت آیت ... العظمی سیستانی).</p>		
<p>- مورد سؤال، رهن دین محسوب نمی شود (حضرت آیت ... العظمی صافی گلپایگانی). - معاملات گواهی سپرده در حقیقت معامله موجودی فرد در انبار است که در این خصوص صدق رهن دین نمی کند (حضرت آیت ... العظمی علوی گرگانی). - بر فرض اینکه گواهی و مدارکی دال بر وجود کالا بوده و مقدار و مبلغ آن نیز معلوم است ترهین و توثیق آن هم فی حد نفسه مانعی ندارد (حضرت آیت ... العظمی صانعی). - با توجه به اینکه این کالا در واقع به صورت امانت نزد آن مرکز است رهن گذاشتن آن مانعی ندارد (حضرت آیت ... العظمی مکارم شیرازی). - در فرض سؤال از مصادیق رهن دین نیست (حضرت آیت ... العظمی دوزدوزانی تبریزی). - در صورت انجام بیع، از موضوع رهن خارج است (حضرت</p>	<p>آیاء لمی رغم نظر م شهور فقها در خصوص بطلان رهن دین، معاملات گواهی سپرده کالایی شامل این بطلان می شود؟</p>	<p>۲</p>

<p>آیت ... العظمی جوادی آملی).</p> <p>- وجهی برای بطلان معامله نیست. ارتباطی به رهن و نه دین دارد وثیقه باید عین باشد و قبض از انباردار حاکی از عین است و وثیقه است (حضرت آیت ... العظمی مدرسی یزدی).</p> <p>- متوقف بر اجازه است (حضرت آیت ... العظمی گرامی).</p> <p>- خیر (حضرت آیت ... العظمی شبیری زنجانی).</p> <p>- اگر جنس موجود باشد رهن آن مانعی ندارد در صورتی که صفت استیثاق دین را داشته باشد و اما اگر دین باشد رهن دین هر چند جایز نیست ولی گرفتن وام به پشتوانه سپرده مانعی ندارد (حضرت آیت ... العظمی سیستانی).</p>		
<p>- با فرض صدق رهن صحیح است (حضرت آیت ... العظمی صافی گلپایگانی).</p> <p>- اگر مالکیت موجودی انبار قابل انتقال توسط مرتهن در صورت عدم وصول دین باشد ترهین آن اشکال ندارد. (حضرت آیت ... العظمی علوی گرگانی).</p> <p>- با فرض اینکه گواهی و مدرکی دال بر وجود کالا بوده و مقدار و مبلغ آن نیز معلوم است ترهین و توثیق آن هم فی حد نفسه مانعی ندارد (حضرت آیت ... العظمی صانعی).</p> <p>- در صورتی که امکان قبض نبوده باشد، رهن مذکور صحیح نیست (حضرت آیت ... العظمی مکارم شیرازی).</p> <p>- قبض مال در هر مورد عرفاً به حسب خودش است و بعید نیست دادن و گرفتن سند انبار، عرفاً قبض محسوب شود (حضرت آیت ... العظمی دوزدوزانی تبریزی).</p>	<p>آیا ترهین و توثیق گواهی سپرده کالایی توسط بانکها و مؤسسات اعتباری با توجه به عدم امکان قبض مال مرهونه صحیح است؟</p>	۳

<p>- مالک این قبض انبار، حق رهن گذاشتن آن را در بانک دارد (حضرت آیت ... العظمی جوادی آملی).</p> <p>- اگر مال مرهونه قابل بقاء در مدت رهن باشد صحیح است و محزوری ندارد (حضرت آیت ... العظمی مدرسی یزدی).</p> <p>- همین قدر که امکان فروش باشد کافی است (حضرت آیت ... العظمی گرامی).</p> <p>- در فرض سؤال کشاورز می تواند گندمی را که به انبار دولت تحویل داده است را به دیگری بفروشد اما نمی تواند آن را در رهن بگذارد و در مقابل مبلغی قرض کند چون در رهن، قبض شرط است ولی در این مورد امکان قبض نیست (حضرت آیت ... العظمی سبحانی).</p> <p>- اشکالی ندارد (حضرت آیت ... العظمی شبیری زنجانی).</p> <p>- گرفتن وام به پشتوانه سپرده مانعی ندارد طلبکار با رضایت صاحب سپرده می تواند در صورت عدم پرداخت وام، سپرده را فروخته و دین خود را استیفا کند (حضرت آیت ... العظمی سیستانی).</p>	
--	--

* منبع: (یافته های پژوهش).

نتیجه گیری

با استفاده از نظرات خبرگان فقه مالی و تتبعات حقوقی صورت گرفته و آرای مراجع معظم تقلید در روش اجتهاد چندمرحله ای می توان به این جمع بندی رسید که اصول مربوط به ضوابط عمومی عقد بیع در گواهی سپرده کالایی (ممنوعیت غرر، ضرر، ربا، قمار، اکل مال به باطل و لزوم مالیت دارایی پایه) رعایت شده است. در خصوص ضوابط اختصاصی نیز هرچند این معاملات با ماهیت عقد بیع، هم خوانی کامل دارد؛ لیکن به لحاظ تشریفات مربوط به معاملات بورسی، هم زمان با ضوابط بیع، باید به قواعد عقود تشریفاتی نیز در این

خصوص توجه گردد. از طرفی به لحاظ اینکه طرفین ملزم به رعایت مفاد تعهدات ناشی از قرارداد هستند و اختیاری در برهم زدن قرارداد ندارند، لذا گواهی موصوف از جمله عقود لازم تلقی می‌گردد. علاوه بر آن به استناد ماده ۳۴ قانون مدنی، با تأیید معامله در بورس توسط مقام ناظر اعم از مدیرعامل بورس یا نماینده آن، معامله مذکور قطعی تلقی گردیده و واجد آثار حقوقی خواهد بود. ضمن اینکه معامله بر مبنای حراج و تعیین رقابتی ثمن معامله مطابق با بند ۱۴ ماده ۱ دستورالعمل معاملات بورس خلیج در ارکان عقد بیع ایجاد نمی‌کند؛ چراکه حراج مقدمه معامله و صرفاً سازوکاری برای تعیین ثمن است. در کنار این مهم انجام معامله توسط کارگزاران طرفین به تصریح بند ۱۶ ماده ۱ دستورالعمل، معاملات بورس تابع ضوابط حاکم بر وکالت و نمایندگی است. در خصوص عهده‌ی یا تملیکی بودن این گواهی هرچند در قدم اول به اتکاء بند ۱۷ ماده ۱ دستورالعمل معاملات در بورس کالا و ماده ۳۵ دستورالعمل تسویه در بورس کالا، فرض مقررات‌گذار بازار سرمایه بر عهده‌ی بودن قرارداد است؛ لیکن بررسی‌های دقیق‌تر دلالت بر آن دارند که به صرف وجود تعهد بر عهده معاملین، قرارداد را نمی‌توان عهده‌ی معرفی کرد؛ چراکه تعهدات مزبور به صورت تبعی و عرفی پس از انتقال مالکیت بیع عهده‌ی ایشان، استیلا می‌گردد. این گواهی بیانگر مالکیت دارنده آن بوده و بالتبع معاملات مربوط در بازار اولیه و ثانوی همان بیع کالا خواهد بود و با انتقال آن به نام خریدار، قبض محقق شده و تلف بیع پس از آن مال خریدار خواهد بود. در این راستا نکته بسیار مهمی که در خصوص تحویل وجود دارد این است که به موجب ماده ۱۰ دستورالعمل پذیرش انبار و صدور، معامله و تسویه گواهی سپرده کالایی، مسئولیت نگهداری کالا بر عهده انباردار بوده و در صورت هرگونه خسارت به کالای سپرده شده به هر علت انباردار مسئول جبران خسارات وارده به زیان دیدگان است. از آنجاکه در این معاملات اصولاً تلورانس تحویل وجود ندارد و این موضوع مختص معاملات بازار فیزیکی است، لذا خدشه‌ای به شرط معین و معلوم بودن عین مورد معامله وارد نمی‌شود. حق حبس یا امتناع نیز علی‌رغم نافذ بودن آن در معاملات بورس کالایی به لحاظ سیستمی بودن معاملات گواهی سپرده کالایی موضوعیت نخواهد داشت. در خصوص انواع اختیارات نیز بررسی‌های به عمل آمده، دلالت بر این دارد که فلسفه چنین کلیه تشریفات، مقدماتی برای استواری و سلامت قراردادها بوده و مجالی برای بروز عوامل

بطلان یا انفساخ معاملات گواهی سپرده کالایی نیست. در ارتباط با توثیق گواهی مذکور نیز به عنوان سند تجاری عادی می‌توان به ماده ۱۰ قانون مدنی تمسک جست و چنین تفسیر نمود که چون این گواهی عرفاً نماینده یک کالا است و دین مطلق محسوب نمی‌شود، ترهین آن اشکالی ندارد. چون قبض انبار سند عین است و نه دین؛ لذا می‌توان آن را در حکم قبض و استیلا بر خود کالا دانست و ترهین آن را بلااشکال توصیف نمود و نکته آخر اینکه گواهی مذکور به اتکاء ماده ۱۰ قانون مدنی مستنبط از ماده ۲۱۹ همان قانون، قراردادی نافذ، صحیح و لازم‌الاتباع بوده و مخالفی با شرع و قواعد مسلم حقوق ندارد و صحیح تلقی می‌شود. نتایج حاصل از دریافت آرای فقهی مراجع عظام تقلید نیز در این خصوص حاکی از آن است که معاملات مذکور مصداق بیع بوده؛ تملیکی است؛ رهن دین محسوب نمی‌شود و توثیق آن توسط بانک‌ها صحیح بوده و اشکالی ندارد. با وصف مذکور، مجموعه نظرات داده شده دیدگاه محقق را تأیید نمود. در این راستا به عنوان یک سیاست اجرایی، توصیه می‌نماید گواهی سپرده کالایی توسط بانک‌ها و مؤسسات پولی اعتباری به عنوان وثیقه برای پرداخت تسهیلات اعطایی مورد استفاده قرار گیرد. از طرفی چون در این مقاله فقط به بُعد بررسی فقهی ابزار مذکور پرداخته شده است، پیشنهاد می‌شود در تحقیقات آتی ابعاد قانونی و مقرراتی، مالی و اقتصادی و ریسک این ابزار مورد واکاوی واقع شود.

منابع و مأخذ

۱. اسدزاده، احمد و سکینه اشرفی؛ «ظرفیت‌های بازار سرمایه اسلامی و ابزارهای مالی اسلامی در توسعه مشارکت خصوصی و عمومی در زیرساخت»؛ مجموعه مقالات همایش ملی مشارکت عمومی و خصوصی در توسعه زیرساخت، ۱۳۹۱.
۲. اسماعیلی، اسماعیل؛ «اکل مال به باطل در بینش فقهی شیخ انصاری»؛ فصلنامه علمی پژوهشی کاوشی نو در فقه، ش ۱، ۱۳۷۳.
۳. آقا مهدوی، اصغر؛ «جایگاه شناخت موضوع و روش‌های آن در فقه امامیه»؛ سایت راسخون، تاریخ ۱۳۹۳/۷/۲۳.

۴. آهنگری، صدیقه و همکاران؛ «اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر موفقیت یک کالا در رینگ کشاورزی بورس کالای ایران»؛ نشریه اقتصاد و توسعه کشاورزی، ش ۱، ۱۳۹۶.
۵. بشارت احسانی، حسنعلی؛ «نقش بورس کالا در عبور از اقتصاد دستوری»؛ منبع تعادل، تاریخ ۱۳۹۶/۱۲/۱۹.
۶. بهمنی، محمود و همکاران؛ عملیات بانکداری داخلی ۲ (تخصیص منابع)؛ چ ۲۰، تهران: موسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۹۴.
۷. بیاتی، مصطفی؛ «توسعه بورس کالا یک فرصت برای اقتصاد»، پایگاه خبری بازار سرمایه (سنا)، تاریخ ۱۳۹۷/۱۰/۱۸.
۸. جعفری سرشت، داوود و همکاران؛ اخلاق حرفه‌ای در بازار سرمایه؛ تهران: انتشارات بورس، ۱۳۹۴.
۹. جعفری‌لنگرودی، محمدجعفر؛ ترمینولوژی حقوق؛ چ ۳۰، تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۶.
۱۰. چیدری امیرحسین؛ «معرفی بورس محصولات کشاورزی در ایران»؛ فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، ش ۴۳ و ۴۴، ۱۳۸۲.
۱۱. خبرگزاری میزان؛ «بررسی مزایای یکی از ابزارهای بورس کالا برای صنایع؛ به جای هزاران تن محصول، سند آن را معامله کنید»؛ تاریخ ۱۳۹۷/۲/۷.
۱۲. رجوی، حسین؛ «بررسی راه‌کارهای توسعه آموزش و فرهنگ‌سازی بورس کالا در بخش کشاورزی»؛ سایت بورس نیوز، تاریخ ۱۳۹۷/۹/۷.
۱۳. رضایی‌پور، حسن؛ «قبض انبار در بورس کالا»؛ سایت خبری صمت، تاریخ ۱۳۹۳/۵/۲۰.
۱۴. سلطانی نژاد، حامد؛ «گواهی سپرده کالایی، ابزاری برای تأمین مالی بخش کشاورزی»؛ مجموعه مقالات سومین همایش مالی اسلامی، ۱۳۹۶.
۱۵. سلطانی‌نژاد، حامد و همکاران؛ راهنمای جامع ابزارهای معاملاتی بورس کالای ایران؛ تهران: راه افتخار، ۱۳۹۷.

۱۶. سلطانی‌نژاد، حامد و همکاران؛ سیاست‌های حمایتی بخش کشاورزی با تمرکز بر رویکردهای مبتنی بر بازار از طریق بورس های کالایی؛ چ ۲، تهران: انتشارات بورس، ۱۳۹۵.
۱۷. شهیدی، سیدمرتضی؛ قواعد حقوق حاکم بر معاملات در بورس‌های کالایی؛ تهران: نشر میزان، ۱۳۹۶.
۱۸. شیرازی، نفیسه؛ «علل عدم موفقیت رینگ محصولات کشاورزی در بورس کالای ایران»؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه غیرانتفاعی سمگان آمل، ۱۳۹۲.
۱۹. شیرزاد، سارا و همکاران؛ عوامل مؤثر بر توسعه و اقتصاد کشاورزی در ایران؛ تهران: انتشارات تحقیقات، آموزش کشاورزی و منابع طبیعی (تاک)، ۱۳۹۶.
۲۰. صالح‌آبادی، علی؛ گفتارهایی پیرامون بورس؛ تهران: انتشارات بورس، ۱۳۹۱.
۲۱. _____؛ «جزئیات اهداف، مزایا و سازوکار معاملات گواهی سپرده کالایی در بورس کالا»؛ پایگاه اطلاع‌رسانی بازار سرمایه (سنا)، تاریخ ۱۳۹۳/۳/۱۶.
۲۲. صباغ‌کرمانی، مجید و فیروزه عزیز؛ «بورس کالای کشاورزی در ایران»؛ دو فصلنامه علمی تخصصی جستارهای اقتصادی، ش ۳، ۱۳۸۴.
۲۳. طالبی، محمد و همکاران؛ «سرمایه‌گذاری خطرپذیری فرصتی نو پیش روی نظام تأمین مالی اسلامی»؛ مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی توسعه نظام تأمین مالی در ایران، ۱۳۸۸.
۲۴. عبادی، روح‌الله و طیبه گل‌محمدی؛ «بررسی ارتباط ساختار تأمین مالی اقتصاد در بازار سرمایه»؛ فصلنامه علمی اقتصاد و بانکداری اسلامی، ش ۲۷، ۱۳۹۸.
۲۵. عبده تبریزی، حسین؛ «بازار سرمایه: نیروی محرکه توسعه اقتصادی»؛ کنفرانس بازار سرمایه، موتور محرک توسعه اقتصادی، ۱۳۸۳.
۲۶. عرب‌مازار، عباس و روح‌الله خداحمی؛ «ویژگی عمده بازار مالی روستایی در ایران»؛ فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، ش ۲۶، ۱۳۷۸.
۲۷. عیسی‌زاده، میثم؛ «گواهی سپرده کالایی ابزاری نوین برای معاملات و تأمین مالی»؛ کارگزاری بانک رفاه کارگران، ۱۳۹۵.

۲۸. فطانت، محمد؛ «گواهی سپرده کالایی بین‌المللی می‌شود»؛ خبرگزاری مهر، تاریخ: ۱۳۹۴/۱۲/۹.
۲۹. فلاح، جواد؛ «بورس کالا در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی بسیار نقش آفرین است»؛ سایت خبرگزاری صداوسیما. تاریخ ۱۳۹۵/۶/۲۱.
۳۰. قاسمی، علی؛ «توسعه بازار بدهی با رونق گواهی سپرده کالایی»؛ پایگاه خبری کالا خبر. تاریخ ۱۳۹۵/۶/۱۳.
۳۱. کاظمی، سیدحسن و مجتبی پالوج؛ رویش بخش کشاورزی و منابع طبیعی در ۴۰ سال گذشته؛ تهران: موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی مدیریت خدمات پژوهشی، ۱۳۹۷.
۳۲. کاوند، مجتبی؛ روش‌شناسی طراحی ابزارهای مالی اسلامی در بازار سرمایه ایران؛ تهران: سازمان بورس اوراق بهادار، مرکز پژوهش، توسعه و مطالعات اسلامی، ۱۳۹۶.
۳۳. محمدی، حسین؛ «نقش کشاورزی در توسعه اقتصادی»؛ روزنامه دنیای اقتصاد، تاریخ ۱۳۹۵/۸/۲۴.
۳۴. مطهری، مرتضی؛ ده گفتار اصل اجتهاد در اسلام؛ چ ۴۷، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۹۷.
۳۵. معصومی‌نیا، غلامعلی؛ ابزارهای مشتقه؛ تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۷.
۳۶. معصومی‌نیا، غلامعلی و میثم فدائی‌واحد؛ «بررسی فقهی قراردادهای آب‌وهوا بر مبنای فقه امامیه»؛ دو فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات اقتصاد اسلامی، س ۱۰، ش ۱۹، ۱۳۹۶.
۳۷. موسویان، سیدعباس؛ بازار سرمایه اسلامی (۱)؛ تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۱.
۳۸. موسویان، سیدعباس و رسول خوانساری؛ «اجتهاد چندمرحله‌ای»؛ فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، س ۶، ش ۶۳، ۱۳۹۵.

۳۹. مهرفرد، علی‌اکبر؛ «عرضه محصول کشاورزی در بورس کالا برای جلوگیری از نرخ شکنی»؛ خبرگزاری دانشجو، تاریخ ۱۳۹۴/۱۲/۱۹.
۴۰. ناصری، جلال؛ «اشتیاق زعفران کاران برای اخذ مجوز ورود به بورس کالا»؛ خبرگزاری تسنیم، تاریخ ۱۳۹۷/۸/۲۵.
۴۱. نجف‌پور، ذبیح‌الله و همکاران؛ بررسی مزیت‌ها و محدودیت‌های بورس کالا جهت معاملات محصولات کشاورزی و راه‌کارهای عملی برای بهبود آن؛ تهران: معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، ۱۳۹۳.
۴۲. وایسر، هانس؛ مدیریت مالی اسلامی (اصول و کارکردها)؛ ترجمه مهدی صادقی شاهدانی و حسین محسنی؛ تهران: دانشگاه امام صادق، ۱۳۹۰.
۴۳. ولی‌زاده، مسعود؛ ماهیت حقوق قبض انبار؛ تهران: انتشارات مسیر دانشگاه، ۱۳۹۶.
44. Chitra, Prakash Sanas; "Factors influencing the use of warehouse receipts as a financial instrument in Kenya"; **University of Nairobi Research**. Report No. D61/76221/2012.
45. Gunawan E & et al; "Farmers' Perceptions of the Warehouse Receipt System in Indonesia"; **Sustainability. MDPI.**, vol.11 (6), 2019.
46. Hasnain, Syed Samar & et al; **Framework for warehouse receipt financing in Pakistan**; State Bank of Pakistan, Agriculture Credit & Microfinance Department, 2014.
47. Thiagaraja, Sasikala& et al; **Islamic Finance Handbook: A Practitioner's Guide to the Global Markets**; Wiley & Sons Singapore Pte. Ltd, 2014.